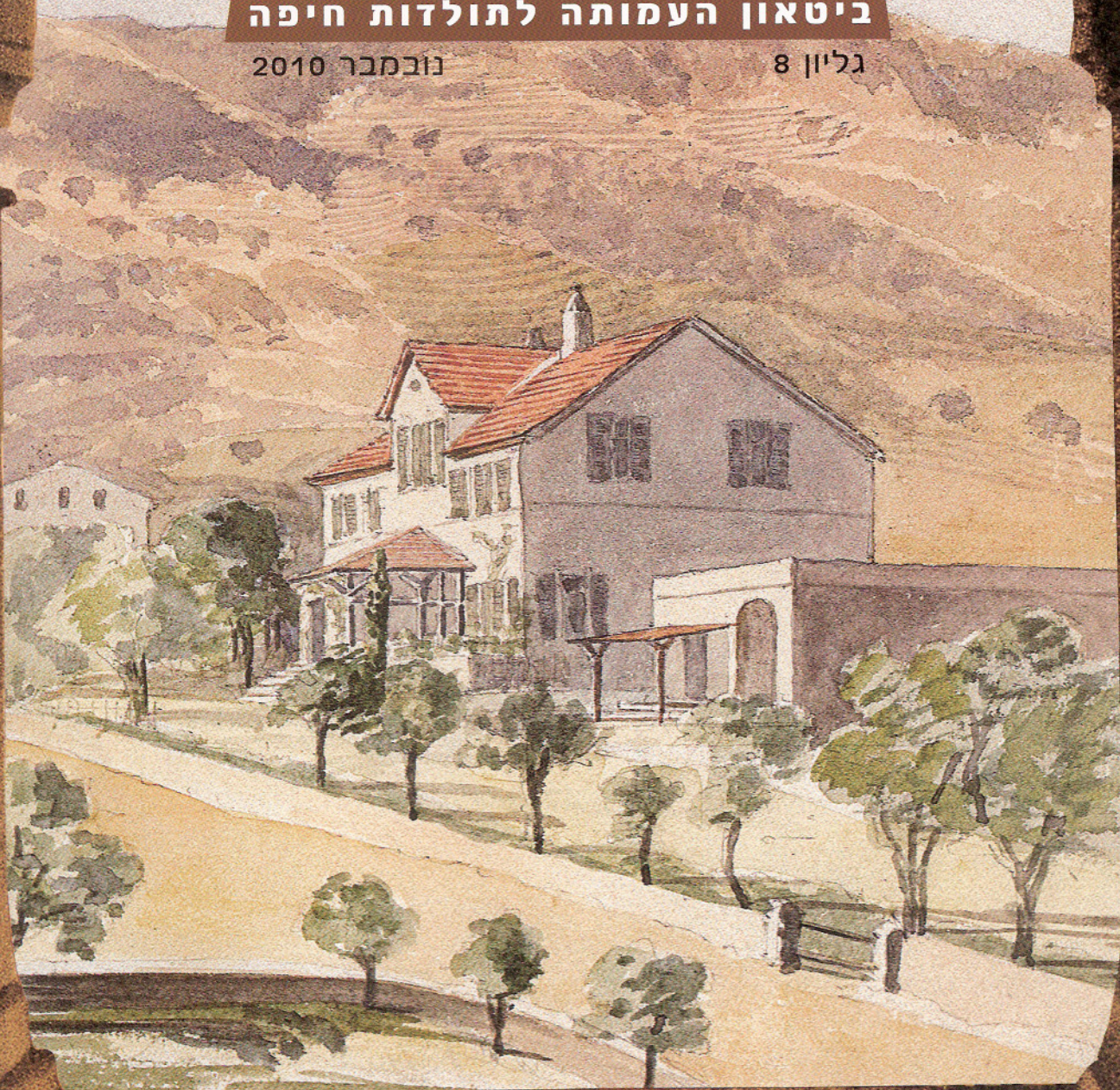

חיפה

ביטאון העמותה לתולדות חיפה

נובמבר 2010

גליון 8

בשער גיליון מס' 8 מופיע "בית אוליפנט", הניצב עד היום במושבה הגרמנית של חיפה. בפתח הבית, כמו גם בבתיים אחרים של המושבה, חקוקה כתובת בשפה הגרמנית.

המושבה הגרמנית בחיפה מהווה שכיית חמדה מבחינה היסטורית ואדריכלית. על בתיים רבים במושבה ההיסטורית מופיעה כתובת בגרמנית, החקוקה מעל פתח הבית. מהו הנוסח המדויק של הכתובת? מה הן מביעות? ומי התגורר בבתיים? מאמרם של **יעקב שורר** ו**נתנאל ליפשיץ** מצטט את כל הכתובות הנראות עדיין במושבה הגרמנית, מוסיף להלן פרשנות אפשרית ומספר על הדמויות שחיו באותם הבתים ופעלו בהם.

שי רוזן חוקר את יחסי הגומלין בין שתי קהילות דתיות - הבהאים והטמפלרים, שהגיעו לחיפה בזמנית בסוף המאה התשע-עשרה. מאמרו מתאר את הפגישה המעניינת בין שתי הקבוצות, שבאו ממזרח וממערב, ואת ניסיונותיהן ההדדיים לשכנע זו את זו בצדקת דרכן.

מאמרו של **ד"ר גרשון נראל**, עוסק בתולדותיו של "בית הספר לכתבי הקודש הר הכרמל", שפעל בחיפה בתקופת המנדט הבריטי כמדרשה משיחית מטעם המיסיון הבריטי. בנוסף לפעילות המיסיונרית העניק המוסד לתושבי העיר - היהודים והערבים - שרותי סעד ורפואה, חינוך ותרבות.

לסיום, מדורינו הקבועים המאירים על מקומות ונושאים מיוחדים, הקשורים בתולדות חיפה.

קריאה מעניינת.

יעקב שורר

עמוד

מה חוקק על המשקוף?

- 2 ..... "סיור כתובות" במושבה הגרמנית בחיפה
יעקב שורר ונתנאל ליפשיץ
- 13..... בין מזרח למערב - יחסי בהאים וטמפלרים בחיפה ובעכו 1868-1921
שי רוזן
- 19..... "בית הספר לכתבי-הקודש הר הכרמל" בחיפה בתקופת המנדט
ד"ר גרשון נראל
- 28..... מרפאת המיסיון בחיפה
מזיכרונותיה של לנה כרמי - ילידת חיפה
- 29 ..... ספרים חדשים
- 32 ..... מי מכיר? מי יודע?

**הביטאון יוצא בחסות קרן ראובן ואדית הכט
המסייעת לפעולות תרבות ואמנות**

חברי הנהלת העמותה לתולדות חיפה

מייסודה של ד"ר אביבה ברנע ז"ל
הנדל דוד - **יושב ראש**
גרייבר יגאל
ד"ר הר-שפר צבי
טובי אמאל
כנות שולמית
נגיד עוזי

ד"ר סובוביץ יעקב
ספרן יאיר
רומן אלי

טוכטרמן שאול - **מנהל אדמיניסטרטיבי**
אשכנזי צבי - **זוכר העמותה**

חברי ועדת הביקורת:

בכרך דני, רבזין יפה, דוד פרידלנדר.

עורך: יעקב שורר.

המערכת: ד"ר תמיר גורן, דוד הנדל, וליד כרכבי,
בני נחשון, יאיר ספרן, דוד פרידלנדר, ד"ר שמעון
שטרן, אלי רומן.

ייעוץ גרפי ועיצוב הלוגו: אסתר לדין.

עריכה לשונית והגהות: חנה בן-ארצי.

הקלדה: יפה רבזין.

התמונות באדיבות: העמותה לתולדות חיפה,
המרכז הבהאי העולמי, ארכיון העיר חיפה,
ד"ר גרשון נראל, יעקב שורר.

עיצוב והדפסה: מיליונים - איילון בע"מ.

חיפה - ביטאון העמותה לתולדות חיפה

העמותה לתולדות חיפה, רחוב אלנבי 60,
ת.ד. 9052, חיפה, 31090.

טל. 04-8512855, פקס. 04-8522739
כתובת אתר אינטרנט: www.haifa.org.il
דואר אלקטרוני: haifahis@netvision.net.il

תמונת השער:

בית אוליפנט במושבה הגרמנית
ג'ון ווקר, 1884.

תמונת השער האחורי:

מבט מבית אוליפנט
אמילי קטברג.

מאוסף המוזיאון הימי הלאומי, חיפה.

"בית הספר לכתבי-הקודש הר הכרמל" בחיפה בתקופת המנדט לתולדות מתחם המיסיון הבריטי ברחוב הגפן

ד"ר גרשון נראל*

גיליון מס' 3 של חיפה, ביטאון העמותה לתולדות חיפה (נובמבר 2005), פורסם מאמרו של פרופ' נסים לוי אודות "הבית ברח' הגפן 47א", ובו תיאור מעניין אודות הפעילויות הרפואיות שהתבצעו במבנה זה במהלך המאה העשרים.

אולם רק מעטים זוכרים כי במקום זה ממש, בבניין מס' 47א, וגם בבית הסמוך לו, מס' 47ב, שנבנה מאוחר יותר, התקיים בתקופת השלטון הבריטי בארץ "בית הספר לכתבי-הקודש הר הכרמל" (Mount Carmel Bible School). מדובר במתחם, ששכן בו מרכז מיסיונרי בריטי, שהתקיימה בו גם פעילות לימודית-השכלתית ענפה, כשחלק ניכר מפעילות זו בוצעה במסגרת בית דפוס שפעל במקום. המאמר מאיר את הפן החינוכי-תרבותי שנמצא באתר זה, ומאפיין הן את הספרות הדתית שהודפסה שם, והן את חזונו של האישים הבולטים, שהיו מעמודי התווך של מרכז זה.

שלבי ייסוד הבית ברחוב הגפן 47א' ("הבית העליון")

הבונה של בית המידות ברחוב הגפן 47א' והבעלים הראשון שלו היה יהודי ציוני "משיחי" מאנגליה בשם "מר יוסף" (David Christopher Joseph), שבגיל 23 אימץ את האמונה במשיחיותו של ישוע מנצרת ובאלוהותו על-פי הברית החדשה. בשנת 1919, סמוך לתום מלחמת העולם הראשונה, כאשר "מר יוסף" כבר עבר את גיל השמונים וסבל ממחלות שונות, הוא העביר את הבניין כולו במתנה, באמצעות ידידו שבתאי בנימין רוהלד (Rohold), יהודי משיחי אף הוא, לידי גוף מיסיונרי אנגלי בשם "החברה הבריטית להפצת הבשורה בקרב היהודים" (The British Society for the Propagation of the Gospel Among the Jews). ארגון זה כונה בקיצור "החברה הבריטית ליהודים" (British Society = B.J.S)

יהודי ציוני "משיחי" מאנגליה בשם "מר יוסף" (David Christopher Joseph), העביר את הבניין כולו לידי גוף מיסיונרי אנגלי בשם "החברה הבריטית להפצת הבשורה בקרב היהודים"

■ בית המיסיון הבריטי בשנת 1920

*ד"ר גרשון נראל, תושב יד השמונה, השלים עבודת דוקטורט על יהודים משיחיים בארץ-ישראל (1917-1967), בחוג למדע הדתות, האוניברסיטה העברית בירושלים.

בשנת 1920 החליטו מנהלי "החברה הבריטית" לייסד ב"בית המיסיון" (Mission House), כפי שקראו לבנין ברח' הגפן 47א', בית ספר ללימודי הביבליה, דהיינו: התנ"ך והברית החדשה. תוך זמן קצר נקרא המקום בשם "בית הספר לכתבי-הקודש הר הכרמל" (Mount Carmel Bible School), שבראשו עמד ש. ב. רוהלד, הידיד הוותיק של "מר יוסף". באותה עת כינו דוברי האנגלית את היהודים המשיחיים חסידי ישוע, הן בארץ והן מחוצה לה, בשם "נוצרים עבריים" (Hebrew Christians) או "משיחיים עבריים", כמו גם "חסידי משיחיים", בעוד שבעברית הארצישראלית השתרש הכינוי "יהודים משיחיים".

לבית ברח' הגפן 47א' היו שלושה מפלסים: בית הדפוס נמצא בקומת הקרקע, ובמפלס הביניים נמצאו חדרי אירוח וכן דירת המגורים של ש. ב. רוהלד ואשתו בלה. במפלס העליון היה אולם גדול ששימש להרצאות ולתפילות, ושם גם נהג הרופא הידוע מטעם המיסיון, ד"ר צ'רצ'ר (Churcher) לשאת את דרשותיו באסיפות של יום ראשון אחר-הצהריים.

התלמידים הראשונים של "בית הספר לכתבי הקודש הר הכרמל"

בשנת 1921, השנה הראשונה לקיומו של בית הספר, למדו בו 21 תלמידים בוגרים, מתוכם 16 יהודים. שאר התלמידים היו, ככל הנראה, בריטים וערבים מקומיים. תוך כשנה הוכפל מספרם והגיע ל-40 תלמידים, כשביניהם נמצאו, לפי דיווחו של רוהלד, "בנים של כמה מהנכבדים הידועים של חיפה (כנראה ערבים - ג.נ.)... שני פקידי ממשל ציונים (Zionist Civil Service officials), דוקטור למשפטים, בנו של משורר מקומי שנון, ויהודי ספרדי שנשא משרה אחראית בסניף בנק".

בכינוס השנתי ה-79 של ה-B.J.S. שנערך ב-12 במאי 1922 בלונדון, דווח על הפעילות ברח' הגפן 47א' כדלהלן:

"בבית המיסיון שלנו על הר הכרמל, שבו מתקיים בית הספר לכתבי הקודש, נפגשים צעירים וצעירות שקיבלו הארה ורוצים לדעת יותר על דבר האלוהים, אנו נותנים הזדמנות להרחיב את ידיעותיהם ועוזרים להם בלימודיהם. הדרכנו 38 גברים צעירים. ביחד אנו לומדים את כתבי הקודש, ומסבירים להם באופן שיטתי את תכנית האלוהים ומטרותיו, כפי שנאמר בפי נביאיו וכפי שהתגשם על-ידי ישוע מנצרת. במשך השנה ביקרו בבית-הספר הביבלי הר הכרמל למעלה מ-455 יהודים... בבית המיסיון מתנהל גם בית-ספר של שבת (Sabbath School) שנפתח לאחרונה, ובו משתתפים כבר 30 סטודנטים (scholars)".

שנה לאחר מכן, בדיווח שנתי של ה-B.J.S. מיום 11 במאי 1923, נאמר שלמעשה הלימודים נערכו גם במבנה אחר שנמצא במרכז חיפה, כשחלק מהסטודנטים של המיסיון הגיעו לשיעורים רק בימי ראשון. בדיווחים של סגל המיסיון נאמר, שציבור הסטודנטים בא מרקע לאומי ודתי מאד מגוון, כדלהלן: יהודים, ערבים נוצרים ומוסלמים, שומרונים, ארמנים, סורים, דרוזים, גרמנים, רוסים ובריטים, הן צעירים והן זקנים].

מסתבר, שלמרות העובדה שבמוקד הלימודים בבית הספר המקראי נמצאו התנ"ך והברית החדשה, לא נמנעו לחלוטין יהודים מלבוא בשערי. סביר להניח, שהנתונים הסטטיסטיים הנמסרים בביטאון המיסיון אודות המבקרים-מתעניינים-לומדים הם אמינים, כמן גם הנתונים אודות הטיפולים הרפואיים והמטופלים שהגיעו אל הסגל והמתקנים הרפואיים של המיסיון.

OPEN-AIR BIBLE STUDY IN HAIFA.

■ קבוצת תלמידים בחצר בית הספר למרגלות הכרמל

ציבור הסטודנטים בא מרקע לאומי ודתי מאד מגוון, כדלהלן: יהודים, ערבים נוצרים ומוסלמים, שומרונים, ארמנים, סורים, דרוזים, גרמנים, רוסים ובריטים.

חדר הקריאה בעיר התחתית

הפעילות החינוכית של המיסיון הבריטי לא התקיימה אך ורק על מורדות הכרמל, אלא - במקביל - הייתה גם פעילות לימודית בעיר התחתית של חיפה. שם הופעל "חדר קריאה", שהיה פתוח מבוקר עד ערב, ובו נמצאו ספרים במגוון שפות. עניין מיוחד בחדר הקריאה משכו העיתונים היומיים בשפות עברית, אנגלית, ערבית, גרמנית ועוד. האחראי על אולם הקריאה במשך שנים רבות היה פול דואני (Dowany). על כך, למשל, כתב ש.ב. רהלד: "במשך 265 הימים שחדר הקריאה היה פתוח בשנת 1921, ביקרו בו 12,450 יהודים. תלמידים מכל מיני ארצות מגיעים לשיעורים שמתקיימים בחדר הקריאה. במיוחד חשוב להם מאד ללמוד אנגלית, ערבית וגם עברית... השיעורים המתקדמים ניתנים על-ידי חיים יעקבס. מספר הלומדים שרשומים עומד על 278. כמו כן, בכל יום שני בבוקר מתקיימת במקום אסיפת תפילה..."

יוצא, אפוא, שכבר בראשית העשור של 1920 הפעיל ה-B.J.S. אף את "חדר הקריאה" בלב העיר, שנקרא גם "חדר המיסיון" לצד "בית המיסיון" על הכרמל. ארתור פיין (Payne), מיסיונר שעבר מהמיסיון האמריקני - "האגודה המשיחית והשליחית" (Christian & Missionary Alliance) בירושלים - והצטרף לשורות ה-B.J.S. בחיפה, ציין כי לחדר הקריאה הגיעו בה בעת מבקרים משלוש הדתות: יהודים, מוסלמים ונוצרים.

הבית השני - רחוב הגפן 47ב' ("הבית התחתון")

בשנת 1926 החלה הפעילות של המיסיון הבריטי גם בבית גדול סמוך, שנמצא מטרים ספורים מתחת לבית של "מר יוסף" ברח' הגפן 47א', ולכן ניתן לכנותו בשם "הבית התחתון". המבנה נרכש על-ידי המיסיון ושימש למגורים עבור הסגל הרפואי - ד"ר ג'יימס צ'רצ'ר ואשתו גלדיס, שהייתה רוקחת בפועל, וכן עבור האחיות שסייעו במרפאות "הבית התחתון" חולק לחדרים ולדירות, שחלקם הושכרו לעובדי המיסיון השונים וכן לבוזזדים ולמשפחות של הקהילה המקומית, שהיו מוכרים לצוות. (למשל - בשנת 1933 גרה שם המיסיונרית חנה הורנארד). במפלס הקרקע שכנה "מרפאת הבית" הקטנה של ד"ר צ'רצ'ר. לקליניקה הגיעו פציינטים מעטים בלבד, שכן המרפאה המרכזית של הרופא נמצאה בהדר הכרמל, במבנה חדש וגדול, שנרכש על-ידי ה-B.J.S. בשנת 1934, במטרה להתקרב לעולים יהודים שהגיעו בהמוניהם מגרמניה הנאצית. בין עולים אלה היו גם "יהודים משיחיים", כגון פריץ פלוטקה (Plotke) ופרידה קוגוט (לימים זיידן), שעלתה בשנת 1935. פרידה התגוררה במתחם של רח' הגפן 47 ועזרה הן לד"ר צ'רצ'ר והן לגב' רהלד בעבודות אדמיניסטרטיביות. יצוין כי לשלושת המפלסים של "הבית התחתון" הייתה כניסה נפרדת.

הפעילות החינוכית של המיסיון הבריטי לא התקיימה אך ורק על מורדות הכרמל, אלא - במקביל - הייתה גם פעילות לימודית בעיר התחתית של חיפה.

בשנת 1926 החלה הפעילות של המיסיון הבריטי גם בבית גדול סמוך, שנמצא מטרים ספורים מתחת לבית של "מר יוסף" ברח' הגפן 47א', במפלס הקרקע שכנה "מרפאת הבית" הקטנה של ד"ר צ'רצ'ר.

▪ הבית העליון - מבנה בית הספר
הבית התחתון - מבנה המרפאות

“הרב ש.ב. רוהלד”: מנהל בית הספר המקראי

שבתאי בנימין רוהלד הלוי נולד ב-20 בפברואר שנת 1876 בירושלים של היישוב הישן, ושם פגש לראשונה את “מר יוסף”. לאחר שהות של כשני עשורים בחו"ל, הוא חזר לארץ בשנת 1921 והשתקע בחיפה יחד עם אשתו בל פטרי (Belle Petrie), שלא הייתה יהודיה אך ביקשה להצטרף לעם ישראל “ברוח ובגישת רות המואבייה”. שניהם עבדו כמיסיונרים מטעם “החברה הבריטית ליהודים”. חזונם היה להפיץ בחיפה וממנה - לכל תושבי הארץ, במיוחד יהודים וערבים, את בשורת המשיח מנצרת, תוך כדי הדגשת הזהות הלאומית-ציונית שלהם. בין רוהלד לבין “מר יוסף” שררה קרבה מיוחדת וארוכת שנים. למעשה, עוד בהיותו נער בירושלים העות'מאנית אימץ רוהלד את האמונה בישוע בעקבות עדותו האישית של “מר יוסף”. רוהלד היה צאצא למשפחת רבנים ציונית ידועה בירושלים, ואביו היה השוחט האשכנזי הראשי בעיר. אמו השתייכה למשפחת פורוש. בשלהי המאה ה-19 הוזמן שבתאי בנימין, יחד עם צעירים אחרים, לבקר בבית שכנו “מר יוסף”, שממנו למד בהדרגה אודות הברית החדשה. בגיל 23, לאחר מאבקים עם עצמו ועם סביבתו, החל רוהלד להאמין בישוע ואז נסע לבריטניה ולמד תיאולוגיה בסקוטלנד. בשנת 1907 הוא עבר מאנגליה לקנדה, ובעיר טורונטו ייסד את “בית-הכנסת לעדה המשיחית” (Hebrew Christian Synagogue). מאוחר יותר, בשנים 1915-1920, הוא גם מילא את תפקיד הנשיא הראשון של “אגודת היהודים המשיחיים באמריקה” (Hebrew Christian Alliance of America).

רוהלד היה צאצא למשפחת רבנים ציונית ידועה בירושלים, ואביו היה השוחט האשכנזי הראשי בעיר.

הפעילות החינוכית בבית הספר

כאמור, בשנת 1921 נוסד “בית הספר לכתבי-הקודש הר הכרמל” בבניין של “מר יוסף” בחיפה. כאן התבלט שבתאי רוהלד כדמות המרכזית והמובילה, ואשתו בלה סייעה בידו בכל. מלכתחילה הייתה מטרת מדרשה זו ללמד בשיטתיות את כתבי-הקודש, התנ"ך והברית החדשה, לכל דכפין. וזאת - מתוך שילוב בין המבט ההיסטורי על ארץ ישראל לבין המתרחש בארץ בהווה, ומתוך ראיית נבואות המקרא, שעדיין עתידות להתרחש כאן. רוהלד, ששלט מילדותו בשפה העברית, לימד וכתב בעברית, ואנגלית, וגם באידיש.

בנוסף לשבתאי רוהלד, נמנו עם צוות המורים של “בית הספר לכתבי-הקודש הר הכרמל” גם הזקטור לתיאולוגיה ויליאם כריסטי (William Christie) וכהן-הדת ארתור פיין (Rev. A. W. Payne), מלומדים שגרו בארץ זמן ממושך.

ההרצאות ניתנו בעיקר בשיעורי ערב, כאשר תכנית לימודים מיוחדת הוכנה להקניית השפה האנגלית, שכן ללימוד האנגלית היה ביקוש רב. לצורך זה גם הופיע בשנת 1930 מילון ארבע לשוני: עברית, גרמנית, ערבית ואנגלית שנקרא בשם “500 הדברים הדרושים לשיחה פשוטה”. במיוחד משכו קהל רב ההרצאות, שלוו על-ידי הקרנת שקופיות בפנס-קסם.

חטיבות הלימוד חולקו לכמה מסגרות, כגון: “בית-ספר של שבת”, “בית-ספר של יום ראשון”, “מפגש אימהות”, “לימודי נוער” ו“לימודי ערב למבוגרים”. הלומדים קיבלו תעודות השתתפות בהרצאות ובקורסים. ביזמתו של רוהלד הופעלה בחדשי הקיץ גם שלוחה של בית הספר בצפת, במגמה מיוחדת של

בשנת 1921 נוסד “בית הספר לכתבי-הקודש הר הכרמל” בבניין של “מר יוסף” בחיפה. כאן התבלט שבתאי רוהלד כדמות המרכזית והמובילה, ואשתו בלה סייעה בידו בכל. מלכתחילה הייתה מטרת מדרשה זו ללמד בשיטתיות את כתבי-הקודש, התנ"ך והברית החדשה.

"הכשרת מבשרים ושליחים" בארץ בשפה העברית. הכוונה הייתה להעניק לאלה שרצו לעבוד כמבשרים בין היהודים, ידע נרחב בהיסטוריה ובספרות של עם ישראל, ובשפות המדוברות בארץ. חלק מן ההרצאות ניתנו גם בגרמנית.

לקראת סוף שנות העשרים של המאה ה-20 התגאו המורים ב"בית הספר לכתבי הקודש הר הכרמל", כי ברשותם נמצאה הספרייה השנייה בגודלה בארץ בענייני יהדות - לאחר ספריית האוניברסיטה העברית בירושלים. (עד מותו הרבה רהלד לרכוש ספרים עבריים, ביניהם ספרות תלמודית ורבנית ענפה.)

רהלד השתדל ככל יכולתו לדאוג לצרכי תלמידיו, ובאחד העלונים שפרסם הוא כתב לידיעת סטודנטים פוטנציאליים, שנזקקו למקום לינה, כי ניתן למצוא תנאי מגורים נוחים ב"בית המיסיון" הגרמני במרומי הכרמל.

במרוצת השנים הלימודים בבית הספר דעכו בהדרגה לאחר שרהלד נפטר בשנת 1931. למרות העובדה שב"בית הספר לכתבי-הקודש הר הכרמל" לא נדרשו התלמידים לשלם עבור הלימודים, הלך מספרם ופחת.

לקראת סוף שנות העשרים של המאה ה-20 התגאו המורים ב"בית הספר לכתבי הקודש הר הכרמל", כי ברשותם נמצאה הספרייה השנייה בגודלה בארץ בענייני יהדות - לאחר ספריית האוניברסיטה העברית בירושלים.

• סמל בית הספר

THE LORD IS MY LIGHT
AND MY SALVATION.

• סמל בית הדפוס

בית דפוס, הוצאה לאור ומרכז להפצת דברי דפוס

נוסף על היותו מרכז לימודים, הוקם בבית הספר על הכרמל, החל בשנת 1927, גם מרכז בית דפוס להוצאה-לאור של עלונים וספרונים, שנדפסו בעיקר בארבע שפות: עברית, אנגלית, אידיש וערבית. הסיוע הכספי לכך הגיע מאת נוצרי בשם William Jordan. שלושה יהודים מקומיים הועסקו בבית הדפוס, שנמצא ב"בית העליון", ביניהם בחורה צעירה. בשנה זו, למשל, הודפסו 100,000 עותקים של הבשורה על-פי יוחנן בשפה העברית. על רבים מהפרסומים הופיעו שני סמלים עגולים: באחד מהם נמצא הסנה הבווער ומסביבו כתובת בעברית ובלטינית "והסנה איננו אכל", ובסמל השני הופיע אייל הצפון עם שתי קרניים בולטות. יצוין, כי במשך כמה דורות עבר מקצוע הדפוס מאב לבן במשפחת רהלד המורחבת.

ב"דפוס ביה"ס לכתבי-הקודש הר הכרמל חיפה" (BJS Mount Carmel Bible School Press) נדפסו למעלה משלושים ספרונים, חלקם תורגמו מאנגלית, ורבים כללו דרשות שנשא ש. ב. רהלד עצמו, שכונה בתואר 'הרב וראש העדה'. כך, למשל, בין כותרות הספרונים נמצאו נושאים כמו "ישוע בדמעות", "סליחת החטאים", "סדר היוחסין של ישוע המשיח", ו"המתופף הצעיר טשרלי קולסון". כתבי-יד מעיזבונו של ש.ב. רהלד הודפסו לאחר מותו. בנוסף לכך, נדפסו שם רבבות עותקים של חוברות שכללו פרקי תנ"ך והברית החדשה.

נוסף על היותו מרכז לימודים, הוקם בבית הספר על הכרמל, החל בשנת 1927, גם מרכז בית דפוס להוצאה-לאור של עלונים וספרונים, שנדפסו בעיקר בארבע שפות: עברית, אנגלית, אידיש וערבית.

צוות המיסיון הפיץ בחינם לא רק אלפי חוברות ועלונים שהודפסו בבית הדפוס במקום, אלא גם חומר "מיובא" מחו"ל. כך, למשל, הופץ ספרו של ויליאם בלקסטון (Blackstone) "הופעת המשיח השנייה", שהודפס בניו-יורק בשנת 1925 בתרגום עברי. כן הופצו ממרכז זה וגם נמכרו מאות ספרי תנ"ך וברית חדשה בשפות שונות. ספרות זו הופצה בין יישובים רבים בגליל ובשרון, ביניהם קיבוצים, מושבות ומושבים, שנוסדו שנים ספורות קודם לכן.

עבודת ההגהות בשפה העברית בבית הדפוס נעשתה לעיתים קרובות בידי ד"ר ויליאם כריסטי. בשנת 1933 הוא ציין, כי "לעת זקנה זוהי שמחתי וגאוותי להיות מגיה בעברית שכן אני משוכנע כי למפעל זה יהיו חיים משל עצמם".

■ ספרון שהופיע בבית הדפוס בחיפה

קשרים קרובים עם הממסד הציוני

לשבתאי רהלד היו קשרים הדוקים עם אישים בכירים בממסד הציוני ברחבי הארץ, ובמיוחד בחיפה ובירושלים. לדוגמה - באביב שנת 1925 הוזמנו בני הזוג רהלד והד"ר כריסטי, באופן רשמי, להשתתף בטקס חנוכת האוניברסיטה העברית על פסגת הר הצופים בירושלים. לא זאת בלבד שהם הוזמנו חגיגת לטקס כנציגים של בית-הספר לכתבי-הקודש בחיפה ושל המיסיון הבריטי, אלא שהד"ר כריסטי, שייצג את אוניברסיטת גלזגו בסקוטלנד, אף נשא דברים בטקס בשפה העברית, ובכך הרשים את הנוכחים.

רהלד אף הבליט את העובדה, שידידיו הציונים, שהכירו במיסיון כמוסד צדקה, "הביאו למקום את האור חנים אין כסף", כאשר חיברו את בית-הספר לרשת החשמל של רוטנברג, "ובכך הם חסכו לנו הוצאות בסכום של 150 לירות שטרלינג".

רהלד אף הביא את אורחיו הנכבדים מחו"ל לביקור אצל "הידידים הציונים" שלו בטכניון, שם נערכה קבלת פנים חגיגית, כך שהאורחים יכלו להתרשם ממעשיהם של החלוצים האידיאליסטים גם באקדמיה. אחד האורחים רמי המעלה, סיר ליאון לויסון, נשיא "האגודה הבינלאומית של היהודים המשיחיים", תיאר זאת במילים הבאות: "ביום שני קיבלו את פנינו מנהיגי הקהילה היהודית בחיפה ומנהיגים חשובים של הארגון הציוני, ובסיוור מקיף הציגו בפנינו את המוסד הנהדר שידוע בשם 'הטכניון' (Technicum). למוסד זה שייכים מעבדות מחקר ומבנים מעולים שבהם מדענים מצטיינים מדריכים צעירים בענייני חקלאות, נגרות והנדסה... דברי ברכה הושמעו על-ידי ראשי מחלקות שונות ומנהיגי הציונים, ואנו השבנו להם. קבלת הפנים הייתה הצלחה גדולה".

במילים אחרות, לא זו בלבד שאיננו מוצאים בתעודות ובמסמכים של ה-B.J.S. עדויות בנוגע למתחים או לבעיות עם הסביבה היהודית בחיפה, אלא אנו למדים על דו-קיום, או ליתר דיוק רב-קיום, בין המיסיונרים שפעלו בגלוי לבין האוכלוסייה המגוונת שמסביבם. דומה, שהשירותים של המיסיון הבריטי בתחומים של רפואה, סעד, חינוך, השכלה ותרבות קירבו לבבות ובנו גשרים חברתיים, שהחזיקו מעמד בפסיפס אנושי דינאמי של יהודים ציוניים, חילוניים, משיחיים, מסורתיים, ערבים לקבוצותיהם, בריטים, צליינים שונים ועוד.

לשבתאי רהלד היו קשרים הדוקים עם אישים בכירים בממסד הציוני ברחבי הארץ, ובמיוחד בחיפה ובירושלים.

■ המשלחת מצטלמת בחזית הטכניון

השירותים של המיסיון הבריטי בתחומים של רפואה, סעד, חינוך, השכלה ותרבות קירבו לבבות ובנו גשרים חברתיים, שהחזיקו מעמד בפסיפס אנושי דינאמי של יהודים ציוניים, חילוניים, משיחיים, מסורתיים, ערבים לקבוצותיהם, בריטים, צליינים שונים ועוד.

משה סגל ומשה עמנואל בן-מאיר

בנוסף לשבתאי רהלד היו עוד שני יהודים משיחיים שנמנו עם צוות ה-B.J.S. בחיפה. משה (מוריס) סגל Morris Sigel שנמנה עם הצוות בעשור של 1920.

בנוסף לשבתאי רהלד היו עוד שני יהודים משיחיים שנמנו עם צוות ה-B.J.S. בחיפה.

משה (מוריס) סגל Morris Sigel, שנמנה עם הצוות בעשור של 1920, לימד אנגלית בשיעורי הערב של בית-הספר. בהרצאותיו הוא דן, למשל, בנושאים כמו "עבודת הקודש בבית הכנסת", "ספר התפילה העברי" ו"כיצד לדבר עם יהודים", ואלה משכו תשומת לב רבה. בכישרון רב גם תירגם סגל, סימולטנית לעברית, דרשות שנישאו באנגלית. הוא אף הרבה לתרגם בכתב ספרות מאנגלית לעברית עבור ההוצאה-לאור. כמי שנולד בירושלים, סגל ידע עברית על בורייה, ובין השאר תרגם לעברית את הקטעים בארמית בספר דניאל, וחבר "מילון כיס לענייני היהדות והמוסר", ובו מילים וביטויים בעברית, מתורגמים לאנגלית (חיפה תרפ"ח).

בעשור של 1920 היה סגל ממונה גם על ההתכתבות הענפה של בית-הספר הוא קיבל הרבה מכתבים בדואר והיה אחראי לשלוח תשובות בכתב. כך, למשל, הוא דיווח כי קיבל מכתב מאת סטודנט באוניברסיטה העברית ובו בקשה ללימוד ולהדרכה בכתבי הקודש, במטרה להיטבל. בשני מכתבים, ציינו הכותבים את הפרטים המעניינים הבאים: אחד סיפר שאביו זרק אותו מהבית לאחר שנודע שהוא מאמין בברית החדשה, ואילו האחר כתב שהוא מצטער על כך, שהוא נאלץ להסתיר מסביבתו את העובדה שהוא מאמין בישוע.

בשנת 1930 הצטרף גם היהודי המשיחי משה עמנואל בן-מאיר לצוות השליחים, שפעלו מטעם "החברה הבריטית ליהודים" בחיפה, ולמעשה הוא אף השתלב בפעילויות של "בית-הספר לכתבי-הקודש הר הכרמל". לעיתים קרובות תרגם בן-מאיר חוברות מאנגלית ומגרמנית לעברית, ואלו ראו-אור בבית הדפוס המיסיונרי, שגם נקרא בקיצור "הדפוס הבריטי".

תחום התמחותו הייחודי של בן-מאיר היה בתרגום שירים פרוטסטנטיים (hymns) לשפה העברית, בעיקר מאנגלית ומגרמנית, ובהתאמת המילים העבריות החדשות ללחנים ישנים ומוכרים. באסיפות שהתקיימו בתחומי המיסיון בשפה העברית הפכו שירים אלה לחלק אינטגרלי של עבודת הקודש. בנוסף לכך, בן-מאיר נטל על עצמו את התפקיד ללמד את השירים בעברית בזמן אסיפות הליטורגיה השבועיות שהתקיימו במבנים השונים של המיסיון הבריטי.

היה זה משה עמנואל בן-מאיר, שעמד מאחורי הדפסת השירון העברי משיחי - "הלל וזמרה - שירי קודש" בדפוס הבריטי בחיפה (תרצ"ה). קובץ שירים משיחיים נוסף פרי עטו נקרא "שירת ישורון" וראה-אור בדפוס "מים חיים" בירושלים (תרצ"ט), אך בדברי המבוא שלו, ציין המחבר, כי עבודת הכינוס של 100 השירים בספר נעשתה בחיפה. הקיצור מעב"מ (משה עמנואל בן-מאיר) מופיע מתחת לשירים רבים, שהוא תרגם לעברית.

במשך שנות עבודתו של בן-מאיר במסגרת המיסיון הבריטי, הוא השתדל בכל יכולתו לשמור על זהותו היהודית, הן מבחינה רוחנית והן מבחינה לאומית. הוא לא הסתיר את היותו ציוני נלהב והעדיף לשמור את קדושת יום השבת ולא את יום ראשון. בעבורו זו הייתה נקודה עקרונית. גם אשתו של משה ע. בן-מאיר עבדה בשביל המיסיון הבריטי. עיקר עיסוקה היה בארגון אסיפות מיוחדות לילדים ובהוראה, וכן בביקורי בית אצל משפחות יהודיות בחיפה.

בשנת 1930 הצטרף גם היהודי המשיחי משה עמנואל בן-מאיר לצוות השליחים, תחום התמחותו הייחודי של בן-מאיר היה בתרגום שירים פרוטסטנטיים (hymns) לשפה העברית.

במשך שנות עבודתו של בן-מאיר במסגרת המיסיון הבריטי, הוא השתדל בכל יכולתו לשמור על זהותו היהודית, הן מבחינה רוחנית והן מבחינה לאומית.

“אמנם, עקב סיבות רגשיות, סיבות תנ”כיות וסיבות היסטוריות, תישאר ירושלים עיר הבירה של פלשתינה-א”י, אך בענייני עסקים, מסחר, הגירה ואף בעיסוקים צבאיים, תתפוס חיפה את המעמד שכבר כבשה - המקום הראשון”.

לאחר מותו של שבתאי בנימין רוהלד, בשנת 1931, לקחה על עצמה אלמנתו, בלה, את ניהול בית-הספר ואת ההוצאה-לאור, וזאת בעזרתו הנאמנה של ד”ר כריסטי הסקוטי. היא המשיכה ללמד שיעורים לילדים ולבנות צעירות. וגם ניהלה את ענייני הכספים ושמרה על תכתובת נרחבת בין המוסד שבניהולה לבין ידידים ותורמים בארץ וברחבי העולם. יחד עם ד”ר כריסטי היא אף פיקחה על תרגומים חדשים ועל הדפסת כתבים מתוך עיזבונו של בעלה.

בין הפרסומים הבולטים, שראו אור ב”דפוס הבריטי” לאחר מותו של שבתאי רוהלד ראוי לציין שני כתבים “לוח-שנה יהודי ונוצרי לשנת 1932” (Calendar Jewish and Christian), ובו נמצא, בין השאר, פירוט של “פרשות השבוע מהתורה וההפטרות מהנביאים, הנקראות מדי שבוע בשבוע בבית הכנסת”, מועדי הדלקת הנרות בימי שישי ומועדי ההבדלה במוצאי שבת. וחוברת בשם “חיפה והר הכרמל” (Haifa and Mount Carmel) בשפה האנגלית, אודות חיפה המודרנית ויישוב הכרמל. ד”ר כריסטי צירף בסוף החוברת גם כמה מילים משלו בשבחה של חיפה: “אמנם, עקב סיבות רגשיות, סיבות תנ”כיות וסיבות היסטוריות, תישאר ירושלים עיר הבירה של פלשתינה-א”י, אך בענייני עסקים, מסחר, הגירה ואף בעיסוקים צבאיים, תתפוס חיפה את המעמד שכבר כבשה - המקום הראשון”.

▪ מתחם “בית הספר לכתבי-הקודש הר הכרמל” במבט מהאוויר

B. J. S. Mount Carmel Bible School, Haifa.
(as seen from an aeroplane).

מרכז לאגודות של “יהודים משיחיים”

“בית הספר לכתבי-הקודש הר הכרמל” שימש גם כ”מפקדה” לפעילות של רוהלד בתפקידו כנשיא “האגודה הארצישראלית של היהודים המשיחיים”. אגודה זו הוקמה בשנת 1923 ביוזמתו של ש.ב. רוהלד, ושנתיים לאחר מכן היא כבר פעלה בחסות “האגודה הבינלאומית של היהודים המשיחיים” (The International Hebrew Christian Alliance = IHCA), שנוסדה בלונדון בספטמבר שנת 1925. מבין כותלי בית-הספר שלו בחיפה ניהל רוהלד את ענייני האגודה המשיחית הקטנה, שמנתה רק עשרות מעטות של חברים, שהיו פזורים בעיקר בחיפה, בירושלים, ביפו, בצפת ובטבריה. רוהלד היה הנשיא הראשון של “האגודה העברית משיחית הארצישראלית” (Palestinian Hebrew Christian Alliance), וגם כיהן כסגן-נשיא לענייני פלשתינה-א”י, אפריקה וארצות המזרח של “האגודה העברית משיחית הבינלאומית”.

יצוין כי אגודה זו, או בשמה האחר - ה”אגודה הבינלאומית של היהודים המשיחיים”, בראשותו של הנשיא ליאון לויסון (Sir Leon Levison), יליד צפת, העבירה לידיה של רוהלד את הטיפול בענייני “כרם אברהם אבינו” בירושלים (בשכונת “גאולה” של ימינו). מתחם זה הוקם באמצע המאה ה-19 על-ידי הקונסול הבריטי גיימס פיין (Finne) ואשתו אליזבת, והבעלות הועברה בראשית המאה ה-20 לידי האגודה המשיחית הבינלאומית IHCA. רוהלד אמנם ניסה לנהל מחיפה את ענייני “כרם אברהם” בירושלים, אך בסופו של דבר, בגלל המרחק בין שני המקומות וקשיים לוגיסטיים נוספים, הוא “עודד” את מכירת המתחם. דומה שצעד זה של רוהלד נעשה ללא חזון ושיקול דעת לטווח ארוך.

“בית הספר לכתבי-הקודש הר הכרמל” שימש גם כ”מפקדה” לפעילות של רוהלד בתפקידו כנשיא “האגודה הארצישראלית של היהודים המשיחיים”.

סיכום

"בית-הספר לכתבי-הקודש הר הכרמל" שימש בתקופת המנדט כמטה התכנון והעשייה לכלל הפעילויות של המיסיון הבריטי בחיפה ובארץ ישראל. החל בפעילותו של שבתאי בנימין רהלד, שכיהן בה בעת כמנהל מתחם בית-הספר, מנהל הדפוס וההוצאה-לאור, הממונה על חדר הקריאה, נשיא אגודת היהודים המשיחיים, וכל זאת במשך קרוב לעשר שנים, עד שנפטר ב-14 בפברואר שנת 1931, בשעה שביקר בקהיר במצרים, שם גם נקבר.

לצידו של שבתאי רהלד, וגם לאחר מותו, עמדו ופעלו הן יהודים משיחיים והן אחרים, כגון, רעייתו בלה, משה סגל, משה עמנואל בן-מאיר, ארתור פיין וד"ר ויליאם כריסטי, ד"ר ג'יימס צ'רצ'ר והאחיות הרחמניות.

כולם נשאו את החזון של מרכז ומקור מידע בנושאי התנ"ך והברית החדשה ונתנו סיוע אישי לכל אדם באשר הוא אדם.

מאז ייסודו בשנת 1921 ועד קום המדינה, המוסד היה סוג של "בית ספר אקסטרני", שסיפק מידע בעל-פה, מידע מודפס וכן שירותי ספרייה במגוון שפות, באמצעות השירות המיוחד של הכנסת אורחים אדיבה מצד צוות המיסיון.

לאחר קום המדינה, המשיכו אנשי ה-B.J.S. לעסוק בעיקר בשני תחומים: מתן שירות רפואי וסיעודי לתושבי חיפה והפעלת חנות למכירת ספרי קודש וספרות משיחית במרכז העיר. משנת 1977 התבצעו פעילויות המיסיון הבריטי תחת שם חדש: "עדות משיחית לישראל" (Christian Witness to Israel = CWI). "בית הספר לכתבי-הקודש הר הכרמל", על ענפיו השונים, וכן ההוצאה-לאור והדפוס הבריטי פסקו לתפקד ב"מתחם המיסיון" ברח' הגפן מס' 47. בחדרים השונים נותרו רק הספרים הרבים, שבסופו של דבר גם הם התפזרו בהדרגה ונפוצו לכל עבר.

הערות:

1. כל הזכויות שמורות למחבר ד"ר גרשון נראל.
2. רשימת המקורות עליהן מבוסס המאמר ניתנת להשגה באתר האינטרנט של העמותה לתולדות חיפה. www.haifa.org.il/ourcity.aspx

תודות:

* תודתי נתונה לאהובה בן-מאיר (למפי וירטאנו), לישעיהו ישרון (תיאודור וולפסון), למרים וליוחנן זיידן, לחווה ולד"ר ברוך פוקרוי, לחנן לוקץ, לג'וני חורי, וכן לד"ר יואלית מיגרונ, על המידע שהואילו להעביר אלי.

• החנות לכתבי-הקודש
וספריית המיסיון הבריטי,
ברח' החלוץ חיפה

מרפאת המיסיון בחיפה

לנה כרמי*

שנה - 1944. המרפאה פעלה בקומה שנייה של בית מס' 10 ברח' החלוץ. סמוך לבית המרקחת הפינתי. מנהל המרפאה - הרופא האנגלי ד"ר ג'יימס צ'רצ'ר היה רופא פנימי ודיאגנוזיסט מעולה.

קהל המתרפאים סגד לו עקב תכונותיו וצניעותו. למרפאה הגיעו מכל הלאומים ומכל הדתות. היו ערבים מוסלמים, נוצרים, רבים מבני עדות המזרח וכל מי שידע אודותיו.

היכרתי אותו כאדם רציני, קשוב, ואציל נפש. שנים רבות פעלה המרפאה בניהולו. בגיל 90 קיבל תואר סיר (SIR) ממלכת אנגליה. הוא שימש כרופא עד הגיעו לגבורות לפחות. ליד חדר הקבלה שלו פעל חדר אחיות. אחת מהן הייתה נזירה. תמיד בשביס לבן מעומלן לראשה ובשמלת תכלת רחבה. לחייה אדומות, כה טובה ורחומה הייתה. אשתו, או חברתו לחיים, גם היא אחות, סייעה בעבודת המרפאה. היא הייתה מופנמת מעט, אך אי אפשר היה להתעלם מנוכחותה. עדינה ואמפטית. במרפאה פעל משרד קבלת חולים, והיה אולם ובו ספסלים, שנישאה בו דרשה קצרה מדי שבת בבוקר. החולים ישבו בסבלנות וכיבדו את המעמד.

בקומת הקרקע, סמוך למזרכה, היתה חנות או ספרייה גדולה של ספרי דת. בית מרקחת שרקחו בו את מרשמי התרופות, פעל בסביבת מזרקות עגלון קרוב לרחוב הבורג'. שרות מעולה ניתן למבקשי המרפא, וכאשר נדרש, היה ד"ר צ'רצ'ר מגיע לביקורי בית.

המחיר שגבה היה נמוך מאד ומתחשב בנזקקים לעזרתו. לעתים כשהגיע הרופא לביקור בביתנו, כדי להגיש לי טיפול, היה אומר "שלום" ומסתלק, בטרם הספיק אבי לחפש את המעות. סבלתי מדלקות אזנים, ובאחת הפעמים החליט הרופא לפתוח מורסה באזני ללא הרדמה. כך רצה לשחרר אותי מסבל מיותר. ברדתו במדרגות הבית ברח' הבורג' 19 (כיום רח' מעלה השחרור), המקום שגרנו בו) שמע את בכי. הוא חזר על עקביו וביקש לדעת את סיבת הבכי. ד"ר צ'רצ'ר הצליח כמובן להרגיע אותי בדרכו האופיינית. ד"ר צ'רצ'ר היה נוצרי דתי, שפעל בשליחות המיסיון. אך מעל לכל: הוא היה רופא ואדם מיוחד, איש מקצוע משכמו ומעלה.

מה אפשר להוסיף - רופא מלאך.

ד"ר צ'רצ'ר היה נוצרי דתי, שפעל בשליחות המיסיון. אך מעל לכל: הוא היה רופא ואדם מיוחד, איש מקצוע משכמו ומעלה.

קהל המתרפאים סגד לו עקב תכונותיו וצניעותו. למרפאה הגיעו מכל הלאומים ומכל הדתות. היו ערבים מוסלמים, נוצרים, רבים מבני עדות המזרח וכל מי שידע אודותיו.

* לנה כרמי, ילידת חיפה, גימלאית של אוניברסיטת חיפה.

בשירות הוד מלכותו, סיפורה של חיפה המנדטורית: 1918-1947

תקופת המנדט הבריטי הייתה תקופת רבת משמעות בתולדות ארץ-ישראל והמזרח התיכון. בתקופה זו חלו תמורות מרחיקות לכת ברחבי הארץ, והשינויים ניכרים עד ימינו - בנוף הפיזי ובנוף האנושי. במהלך תקופה זו התפתחה העיר חיפה - מעיר שקטה ופחותת חשיבות היא נעשתה למרכז הפעילות הכלכלית של ארץ-ישראל וזכתה למעמד בעל ייחוד בהשוואה לערים אחרות בארץ. התערוכה החדשה שנפתחה לאחרונה במוזיאון העיר חיפה מתארת את התפתחותה הייחודית של העיר בתקופת השלטון הבריטי בארץ-ישראל.

פרטים נוספים מוזיאון העיר חיפה, שד' בן גוריון 11

אתר המוזיאון: www.hms.org.il

טלפון: 04-9115888